

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ СИНТАКСИЧНИХ ТА ЛЕКСИЧНИХ ЗАСОБІВ АКТУАЛЬНОГО ЧЛЕНУВАННЯ РЕЧЕННЯ У ФРАНЦУЗЬКІЙ МОВІ

(на матеріалі тексту промови Жака Ширака перед студентами Київського національного університету ім. Т.Г. Шевченка від 3 вересня 1998 року)

У статті розглянуто особливості використання синтаксичних та лексичних засобів актуального членування речення у французькій мові на прикладі промови Жака Ширака.

Ключові слова: актуальне членування речення, граматичні засоби, тема, рема, зміна порядку слів, актуалізаційна функція артикля, синтаксичні, граматичні, морфосинтаксичні засоби актуалізації.

Митенко О.В. Особенности использования синтаксических и лексических средств актуального членения предложения во французском языке (на материале текста речи Жака Ширака перед студентами Киевского национального университета им. Т. Г. Шевченко от 3 сентября 1998 года). *В представленной статье рассматриваются особенности использования грамматических и лексических средств актуального членения предложения во французском языке на примере речи Жака Ширака.*

Ключевые слова: актуальное членение предложения, грамматические средства, тема, рема, смена порядка слов, актуализационная функция артикля, синтаксические, грамматические, морфосинтаксические средства актуализации.

Mitenko O.V. The peculiarities of the syntactical and lexical actualization means using in French (on the example of Jacques Chirac's speech before Taras Shevchenko Kyiv National University students on 3 September 1998). *The article deals with the peculiarities of syntactical and lexical actualization means using in French on the example of Jacques Chirac's speech.*

Keywords: actual sentence segmentation, grammatical means, theme, rheme, word order shift, article actualization function, syntactical, grammatical, morphological and syntactical means of actualization.

Проблеми «динамічного синтаксису», тобто системи актуального членування, функціональної перспективи висловлювання перебувають у центрі уваги лінгвістів різних країн. Завданням статті є розгляд синтаксичних та лексичних засобів актуального членування речення у французькій мові та здійснення квантитативного аналізу актуалізаційних засобів, використаних Жаком Шираком у його промові перед студентами Київського національного університету ім. Т.Г. Шевченка 3 вересня 1998 року. Актуальність дослідження зумовлена тим фактом, що ця, достатньо розроблена в теоретичному плані тематика, за нашими спостереженнями, нерідко не знаходить свого адекватного відображення в практиці перекладу та інтерпретування французьких джерел українською мовою.

Членування вираженої в реченні думки на предмет думки-мовлення та предикат думки-мовлення відзначалося ще представниками логічного (Ф.І. Буслаєв) та психологічного (Ф.Ф. Фортунатов, А.А. Шахматов) напрямів мовознавства. Засновником теорії актуального членування речення вважають А. Вейля. Розвинув ідеї останнього і, власне, запропонував термін актуального членування представник Празької лінгвістичної школи

В. Матезіус [5: 23]. Уперше в лінгвістиці він також розмежує поняття актуального та формального членування речення. Він розглядає тему як необхідний, але формальний компонент речення, що не має змістового навантаження. Згодом його теорія була дещо змінена та доповнена, однак саме з учення цього лінгвіста починається активне дослідження актуального членування речення.

Розглядом цього питання займалися також і французькі лінгвісти. Зокрема Ш. Баллі наголошував, що актуалізувати поняття означає ототожити його з реальними уявленнями мовця. Актуалізація поняття, на думку Ш. Баллі, полягає у його кількісному виявленні та локалізації.

Поняття актуалізації лежить в основі граматичної концепції Г. Гійома, яка дещо відрізняється від ідей Ш. Баллі. Згідно з цією теорією, у процесі породження мовлення людська думка рухається від універсального (загального) до конкретного і навпаки, тобто відбувається актуалізація віртуальних понять, що знаходяться у свідомості мовця.

Ми у своїй роботі спираємося на теорію В.Г. Гака [1: 16-18], яка суттєво відрізняється від двох попередніх і є загальновизнаною в сучасному мовознавстві. В.Г. Гак уважав, що шляхом актуального членування речення залежно від комунікативного завдання, тобто прагнення мовця виділити той аспект змісту, який є істотним у певному контексті чи мовленнєвій ситуації, ділиться на дві частини: тему – вихідну (базову) частину повідомлення (те, що є у певній ситуації відомим, чи, принаймні, може легко бути зрозумілим, – те, з чого виходить мовець); рему – те нове, що мовець повідомляє про предмет висловлювання.

Науковець виділяє у французькій мові такі типи засобів актуального членування речення [1:664-674]: просодичні (інтонація: наголос, пауза та ін.); синтаксичні (порядок слів); лексичні (детермінативи, у тому числі артиклі, повтори тощо).

На нашу думку, артикль, який через його специфічну природу можна розглядати чи то як морфо-синтаксичний чи то як морфо-лексичний засіб [4], варто було б виділити в окремий тип актуалізаторів.

Доцільно зазначити, що вживання вищезазначених засобів актуалізації у французькій мові є синтаксично обумовленим і, як правило, вимагає перебування всього речення.

Будь-яка зміна порядку слів у реченні, як зазначає В. Г. Гак, сама по собі вже є засобом актуалізації і може відбуватися двома шляхами: простого переміщення члена речення без функціональних синтаксичних змін; переміщення зі зміною синтаксичної функції слова: наприклад, заміна актива пасивом (S→CO).

До лексичних засобів актуального членування речення відносять: уживання детермінативів різних видів; уживання часток та інших частин мови, що виконують функцію частки; вживання верифікативних часток; уживання самостійного займенника; уживання повторів з метою виділення присудка чи означення.

До конструкцій, що виділяють рему, відносять:

а) розчленовані (сегментовані) речення;

в) емпатичні конструкції *c'est ...qui (que), ce qui (que) ... c'est;*

с) презентативні конструкції, що формують монорему з частками: *c'est que... ; ce que etc.*

Додамо до цього переліку синтаксичних та лексичних засобів уживання артикля того чи іншого типу, актуалізаційна функція якого є невіддільно пов'язаною із місцем маркованого ним іменника в синтаксичній конструкції.

С. Батура, М. Захаревич, О. Морозова та В. Колесников [4:194–206] у системі засобів актуального членування французького речення виділяють також уживання приєднувальних конструкцій із прислівниками *aussi, encore, toujours* та використання обмежувальних конструкцій *ce n'est (ne sont) que...qui; il est seul à (ils sont seuls à); il n'y a que; ne...que (plus, guère, jamais, rien)*.

Проведений нами квантитативний аналіз окремих засобів актуального членування речення тексту промови Жака Ширака дав такий результат:

засіб актуалізації	кількість уживання (у разях)
використання повторів, наприклад: <i>merci de m'offrir cette occasion...merci de m'avoir invité à le faire ici; nous savons quelles épreuves... nous savons quels combats.</i>	32
уживання детермінативів, наприклад: <i>votre Université...cette Université mon message...un message</i>	21
зміна порядку слів (в тому числі шляхом простого переміщення), наприклад: <i>Héros et martyr de l'Ukraine, il fut un combattant de votre langue et de votre nation. Et dans ce combat, vous avez une grande chance.</i>	15
використання приєднувальних конструкцій (з <i>aussi, encore</i>), наприклад: <i>Et là encore, l'Ukraine, en quelques années, a connu une révolution. Là aussi, nous avons engagé notre rapprochement.</i>	12
уживання самостійних (наголошених) займенників, наприклад: <i>P'évoque, en effet, cette liberté qui nous est chère, à nous, Français et Ukrainiens, et pour laquelle tant des nôtres sont tombés. Et donnons à notre nouvelle Europe cette paix et cette prospérité auxquelles, tous, nous aspirons.</i>	10
використання емпатичних конструкцій, наприклад: <i>C'est une énorme responsabilité que vous avez. Et c'est à vous, étudiants d'Ukraine, que je voudrais maintenant m'adresser.</i>	10
використання презентативних конструкцій, наприклад: <i>Ceux que votre Parlement tient jour après jour. Ceux qui se développent dans vos médias.</i>	5
використання верифікативних часток, наприклад: <i>Oui, depuis toujours la France admire la puissance et la ténacité du sentiment national ukrainien. Oui, mon message est un message de confiance, d'énergie, de volonté.</i>	4
використання обмежувальних конструкцій, наприклад: <i>Ce que je veux vous dire à vous, c'est que rien n'est plus fragile que la démocratie.</i>	2

За результатами підрахунків можна зробити висновок, що головним засобом актуалізації в промові Жака Ширака є повтори. Цей засіб дає можливість утримувати увагу слухачів та поступово переводити поняття з розряду нового до розряду засвоєного (рема → тема). Поряд із повторами активно вживаються детермінативи, зокрема вказівні займенники *ce, cet (cette)* у функції конкретизаторів. Кожну логічну частину свого виступу французький президент починає з уживання верифікативної частки *oui*, підкріплюючи її актуалізаційну функцію змінням порядку слів (відомий маніпулятивний інструмент ораторської практики). У звертанні до української молоді, фактично в усіх випадках, уживаються емфатичні конструкції, що створює підкреслено яскраву емоційність виступу. Уся промова пронизана різними засобами актуалізації, за допомогою яких влучно розставляються необхідні акценти, виступ набуває додаткової емоційної забарвленості, досягається певна комунікативна мета.

Отже, норми і принципи актуального членування речення не лише посідають особливе місце у французькій граматичній теорії, але й є потужним інструментом досягнення комунікативної мети в мовленнєвій практиці. Це змушує звертати особливу увагу на форми вираження в тексті джерела певних актуалізаційних значень задля адекватного відтворення цих значень мовою перекладу. Проблема встановлення необхідної форми актуалізації з номенклатури української мови при інтерпретуванні франкомовних джерел полягає, перш за все, у відмінності відповідних мовних елементів у системах цих мов:

Французька мова:	Українська мова:
1. Фіксований порядок слів;	1. Вільний порядок слів;
2. Чітка взаємозумовленість просодичних, лексичних та синтаксичних засобів актуалізації.	2. Пріоритетність в усному мовленні – просодичних, у письмовому – лексичних засобів актуалізації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гак В.Г. Теоретическая грамматика французского языка / В.Г. Гак. – М. : Добросвет, 2004. – С. 16–18, 664–674.
2. Балли Ш. Общая лингвистика и вопросы французского языка / Ш. Балли. – М., 1955. – 416 с.
3. Васильева Н.М. Структура сложного предложения / Н.М. Васильева. – М., 1967. – 233 с.
4. Васильева Н.М. Французский язык. Теоретическая грамматика. Ускоренный курс / Н. М. Васильева, Л.П. Пицкова. – М., 1991. – 300 с.
5. Гийом Г. Принципы теоретической лингвистики / Г. Гийом. – М. : Прогресс, 1992. – 224 с.
6. Практикум по теоретической грамматике французского языка / [В.Д. Бурло, М.А. Рыбкина, А.Н. Степанов, С.А. Шашкова]. – Минск : Вышэйшая школа, 1986. – 236 с.
7. Теория и практика перевода с французского языка на русский / [С.М. Батура, М.И. Захаревич, О.П. Морозова, В.В. Колесников]. – Минск : Вышэйшая школа, 1987. – С. 194–206.
8. Шевякова В.Е. Актуальное членение // Языкознание. Большой энциклопедический словарь / Гл. ред. В.Н. Ярцева. – М. : Большая Российская энциклопедия, 2000. – С. 23.